

Diftéria a Teleki téren

Szendi Katalin dr. ▪ Varga Csaba dr.

Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Orvosi Népegészségtani Intézet, Pécs

A diftéria kórokozójának neve *Corynebacterium diphtheriae*, amelyet 1883-ben Klebs azonosított először. A betegség cseppfertőzéssel terjed. Pár napos lappangási idő után láz és torokfájás mellett a garatban álhártya alakul ki. Ez a baktérium által termelt toxin okozta szövetpusztulás következtében keletkezik. Az álhártyaképződés leg súlyosabb szövödménye a légúti elzáródás lehet, valamint a toxin például szívizomgyulladást is okozhat. Kezelés, illetve védőoltás nélkül a halálozás elérheti az 50%-ot, megfelelő kezeléssel is 5–10% [1].

A diftéria elleni oltás magyarországi vonatkozásai

Magyarországon hozzávetőlegesen 1864/65 telén jelent meg a diftéria [2]. E betegséget számtalan néven említették: differitisz, torokpenész, roncsoló toroklob, roncsoló torokgégelob, járványos roncsolólob. Magyar nyelven a mai napig torokgyíknak hívjuk. A diftéria 1876 és 1880 között súlyos járvány formájában terjedt, és főként az Alföldön, valamint Erdély keleti vármegyéiben okozott jelentős pusztítást. 1890-től kezdődően a diftéria a legveszélyesebb gyermekbetegséggé vált, és a 19. század végéig hatalmas áldozatokat követelt. Az 1890-es években pusztító járvány idején a kormánzatnak nem állt rendelkezésére hivatalos nyilvántartás, és a helyzet rendezésére sem tett különösebb erőfeszítéseket. Az ország közegészségügyi viszonyai rendkívül rosszak voltak, amit a jelentős gyermekhalandóság is jól tükrözött. Ennek egyik fő okaként a körorvosok hiányát és rendezetlen fizetésüket emelték ki. A helyzet javítására az Országos Közegészségügyi Tanács állandó járványbizottsága hamarosan javaslatokat dolgozott ki. Ezek között szerepelt az orvosi személyzet megfelelő biztosítása, a gyógyítás és a gyógyszerellátás ingyenessé tétele, a költségek állami fedezése, valamint az egészségügyi intézkedések ellenőrzésére egészségügyi felügyelők kinevezése [3].

A diftéria elleni védőoltás előtti időszakban a 19. században az európai orvosi gyakorlat szerint a fuldokló kisgyermeken sokszor légcsőmetszéssel (tracheotomia) segítettek [4]. Ifjabb Bókay János, a budapesti Stefánia Gyermekkorház igazgatója, az elsődleges tracheotomiát csak ritka esetekben ajánlotta az intubálás helyettesítésére. Így 28 év alatt (1891–1919) csupán néhány esetben

végzett légcsőmetszést. Európában azonban az orvosok épp ellenkező gyakorlatot folytattak. A túlélési adatok ugyanakkor Bókay elméletének kedveztek [5].

A diftéria elleni küzdelem tekintetében igen jelentős eseménynek számított az 1894-ben Budapesten megrendezett XVI. Nemzetközi Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszus, amelyen Behring bemutatta a diftéria elleni szérumot [6], Roux pedig a szérum preventív alkalmazhatóságáról beszélt [7].

Magyarországon 1894-ben megkezdték a Behring-féle gyógyssavó (antitoxin) alkalmazását, ennek köszönhetően a gyógyulási arány jelentősen, 85%-ra emelkedett [3]. A diftéria elleni szérum klinikai hatásának vizsgálatával ifj. Bókay Jánost bízták meg [8]. Az *Orvosi Hetilap* 1895. évi 9. számában ifj. Bókay János ír a gyógyssavóval végzett kísérleteiről, melyeket a vezetése alatt álló budapesti Stefánia Gyermekkorházban végzett diftériás betegeken [9]. Eredményei azt mutatták, hogy az immunizálás e passzív formája hatásos, természetesen nem 100%-osan. Az *Orvosi Hetilap*nak ugyanebben a számában közöl hasonló eredményeket Gerlóczy Zsigmond, a Szent László Kórház főorvosa [10]. Ugyanitt még több gyakorló orvos esetismertetéseit is megtalálhatjuk. Sajnálatos módon nem gyógyulhatott meg minden gyermek a gyógyssavótól, mivel az így beadott antitestek csak a keringő toxint tudták semlegesíteni, a szövetekhez kötődött toxint már nem.

A diftéria elleni védőoltás első, passzív immunizálásra alkalmas változatát (antitoxin) lovak szérumából állították elő. Később (1907) antitoxinnal összekevert diftéria-toxin jelentette az első, aktív immunizálásra alkalmas vakcinát, amely nem volt teljesen biztonságos. Végül 1923-ban fedezték fel a formalinnal inaktivált toxinban rejlő lehetőséget, mely az 1930-as évektől terjedt el. Az oltás toxoidot tartalmaz, mely a diftéria baktériuma által termelt exotoxin formalinnal inaktivált változata. Megjegyzendő, hogy a toxoidvakcina nem a fertőződés ellen véd, hanem a fertőzés betegséget okozó hatása ellen. Így a betegség továbbra is elkapható, átadható, azonban az oltott személynek tüneteket nem okoz. A diftériaoltás ennek ellenére is kivált nyájimmunitást, mivel a tünetmentes személy kevésbé terjeszti a kórokozót, valamint az oltás hatására a toxint termelni képes baktériumtörzsek visszaszorulnak, helyettük a nem toxikogén törzsek

kerülnek előnybe [1, 11]. Magyarországon 1928 óta oltanak diftéria ellen, 1938 óta kötelező jelleggel, ami Johan Béla nevéhez fűződik. 1954 óta az oltóanyag DiPerTe (diftéria-pertussis-tetanus) formában van jelen, mely még teljes sejtes pertussist tartalmaz. (2006 óta a DTPa kombinált vakcina a pertussist acelluláris formában tartalmazza.) A DiPerTe-vakcinát kötelező védőoltásként a világon elsőként Magyarországon vezették be. A betegség 1931 óta kötelezően bejelentendő [12].

A második világháború egyik következményeként a védőoltások beadása akadozott, így a diftéria incidenciája 1946-ra háromszorosra növekedett az 1941-ben mért adathoz képest. Mindezt a betegség letalításának növekedése is követte [13]. 1946-ban új szabályozást vezettek be: a korábban alkalmazott két megelőző védőoltás helyett három oltást írtak elő, és bevezették az úgynevezett emlékeztető oltásokat is. A szigorú intézkedéseknek köszönhetően már 10 év alatt drasztikusan csökkent mind a betegség incidenciája, mind a letalitása.

Faragó Ferenc és a DiPerTe

Faragó Ferenc professzor dolgozta ki és fejlesztette többek között a diftéria, pertussis, tetanus elleni vakcinákat, kombinált védőoltásokat, és vezette be hazánkban hasznosítva a párizsi Pasteur Intézetben és az Egyesült Államokban szerzett korábbi tapasztalatait. 1950-ben, mindössze 45 évesen halt meg. Az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) tartóztatta le 1950-ben, mert nem teljesen tisztázott körülmények miatt az intézetben a felügyelete alatt gyártott pertussis-hiperimmunsavó (passzív immunizáláshoz használt antitestek, melyeket a már számarköhögésben megbetegedett gyermekeknek adnak) tetanus-toxinnal szennyeződött, több gyermek halálát okozva. Faragó Ferenc professzor szerződésben állt az Anya- és Csecsemővédő Intézettel, ahonnan szintén az általa készített, elölt *Bordetella pertussis* baktériumot tartalmazó (aktív immunizálásra alkalmas) oltóanyaggal immunizált anyák vérért kapta, melyből az antitesteket tartalmazó savót készítették. Ezzel sok gyermek életét mentették meg. (A számarköhögés elleni teljes sejtes, inaktivált baktériumot tartalmazó vakcinát kötelező jelleggel 1954 óta adják Magyarországon.)

Az Államvédelmi Hatóság többek között Faragó professzor adjunktusát, Sinkovics Józsefet is letartóztatta, mivel úgy vélték, szerepe lehet a szérumserencsétlenség előidézésében. Kihallgatója azt feltételezte, hogy 1945-ben Sinkovics Józsefet amerikai fogsága alatt szervezték be a „népirtásra”. Sinkovics József egyáltalán nem vett részt az immunsavógyártásban. Faragó Ferenc a vizsgálati fogságban életét vesztette (agyonverték, vagy öngyilkos lett). 1953 végén Sinkovics József büntetésének hátralevő részét elengedték. A szérumszerű tetanus-toxinnal való fertőződésének körülményeit kivizsgálták, megállapították, hogy az nem a laborban történt szűrési hiba miatt került a szérumba, valamint hogy Sinkovics Józsefnek nem volt feladata a szérumgyártás ellenőrzése. (E cikk

idősebb társszerzője közvetlenül is hallhatott a történetről Sinkovics professzortól, aki később meg is írta a teljes történetet [14, 15].)

Diftéria a Teleki téren, 1949–1950

A magyar irodalomban számos műben találkozhatunk a rettegett betegséggel. A művek főhőse vagy mellékszereplője torokgyíkban hal meg, ebben a rettegett betegségben, amely ellen nincs orvosság. Móra Ferenc, Fekete István, Kosztolányi Dezső írásait említhetjük [16], ám ezekben az a közös, hogy a beteget és a betegséget az író kívülről látatja, így az érintett saját érzéseit nem tudja közvetíteni.

Egy neves kortárs írónk – Bereményi Géza – azonban hároméves korában, Budapesten 1949-ben átélte a betegséget, és számos írásában visszatér erre az emlékre. Talán a legismertebb az Eldorádó című film, melynek rendezője, és élettörténete alapján készült, azonban számos fiktív elemmel gazdagítva [17]. Az alaptörténet szerint a szerzőt a nagyapja aranya mentette meg, amikor már a hullaházból hozatta vissza a haldokló gyermeket. Nagyapja, Sándor – a Teleki téri piac (1. ábra) császára – rejtegetett értékei között még egy kilogrammos aranytömböket is dugdosott. Egy ilyen aranyrúddal rávette a Szolga János nevű orvost az akkor még kockázatos légcsőmetszésre, ekkor ugyanis még nagy volt a fertőzésveszély. Végül a gyermek megmenekült, majd hosszas lábadozás után fel is épült. (Idekíváncozik, hogy bár 1947-ben Johan Béla előállította az első magyar antibiotikumot, a Fungint, amely elvileg hatásos lehetett a kórokozó ellen, humán felhasználásáról nem találtunk adatokat. Továbbá ipari előállítására még 1949-ig késett is, az ÁVH szerint szabotázs miatt. Johant épp e vád miatt internálták [18].)

Novelláiban és életrajzi regényében az író részletesen leírja az átélteket, a tüneteket és a lábadozás lépéseit.

1. ábra | A Teleki téri piac a Józsefvárosban, az Eldorádó című filmből (forrás: Nemzeti Audiovizuális Archívum)

„A fazék fényesre súrolva állt a tűzhelyen, a sámlira felépve pirosában magamat láttam tükröződni. Borulni kezdett a sáml. Elestem. Felálltam. Körbejártam a lakásban, amit nemrég rám zártak a felnőttek, hogy elfussanak a dolguk után. És bent a szobában megint csak a saját képmembe ütköztem a padlóig ereszkedő tükörben. Hosszan összenéztem vele. Akkor kezdődött. Az arcom egyszer csak pirosra változott, a szemem nagy lett és ragyogó. Ez tetszett nekem. Majd idegen erők jelentkeztek. Öklendeznem kellett, hajlonganom, és amikor fel-fel tudtam egyenesedni, ugató köhögés tört rám, és legörnyedtem, rohanni kezdett felém a padló. Pubán estem el. Rábíztam magam” [19].

A kezdeti tünetek láz, torokgyulladás, gyengeség formájában jelentkeznek. Amennyiben előrehaladottabb volt már a betegség, megjelent az álhártya, és ráterjedt a gége, az e miatti nehézlégzés, légszomj miatt oxigénhiány is kialakulhatott. Az említett ugató köhögés is az álhártya gége terjedését jelezheti.

„Hát sötét lett minden. De egy kicsit kiláttam a sötétségből még az elején. [...] Szóval bejöttem ide, a szobába, és elájultam a tükörnél. – Meséli később nagyanyjának.

Gyerekszavakkal idéztem fel neki a sodródást. A surrogó hangtól kísért sötétséget.”

A képződő, vastag álhártya főként belégzési nehezítettséget okozhat, a levegő beáramlásának útját egyre inkább szűkítheti. Továbbra is kísérő tünet a láz és a gyengeség.

Másik novellájában (kitalált) nővére is jelen van, amikor kezdődnek a tünetek, de az játéknak tekinti az egészet [20].

„A torkomban van valami. Köhögtet. Rángat, lökdösvet kergeti a levegőt belőlem, és nem engedi, hogy visszavegyem, nem enged semmi mást, csak rémületes hangokat, amik visszaverődnek az udvarunk fölé emelkedő szomszédos bérkaszárnya függőfolyosóiról. Majd elenged. Csönd lesz, és én lélegzem.”

„...Már torzít a látásom. Nem élvezem. Csak félelem nélkül veszem tudomásul. Egy ismerős macska vezet vissza a házba, látom, amint besétál a kapun és bentről nyugodtan, némán hátratekint. Állatszemmekkel nézünk össze. Most alig tudok magamról, megint fuldokolni kell. Ez nem olyan durva, mint az előbbi roham, rövidebb, csak emlékeztetni akarhat magára az a valaki, aki ezt csinálja velem, még azt is megengedi, hogy közben a kapuig lépkedjek. De amikor ismét levegőt kapok, mindent kicserélve találok, ami volt. Mintha álomban haladnék az udvarunkon, vagy emlékek közt. Példátlán játék folyik velem. Egy óriás kezébe kerültem. Délután van, most veszem észre a bajt, pedig reggel óta nem csinálhatom azt, amit akarok. Napközben olykor elszédültem, máskor kinyújtott kezem nem érte el azt, amit meg kívántam fogni.”

„Már nagyon nehéz a visszaút az ajtóig. Halkan hörögöm kell, hallanom a mozdonyt és látni azt a belső képet a

hullámos redőnnyel a saroképületen. Sok. Puba macskák üldögnének a lábam közelében, az egyik az oldalán fekvő emeli fel kerek fejét, rám tekint. Nem is én kerülöm meg őket, hanem az udvar mozgó, lassú kövezeete szállítja ivben a hátam mögé a lusta csoportot. [...] Én a hangomat hallok, de olyan távolról, mint az andalító zakatolást:

– Egy mozdony van a fülemben, Annamari.”

Álmok, esetleg hallucinációk is gyötörhetik a láz és az oxigénhiány következményeként. A vastag álhártya miatti légzési nehezítettség további gyöttrő tüneteket okoz.

„A fuldoklás rövid szüneteiben belátok a tükörbe. Ilyenkor az arcom színváltozásán tudom követni, hogyan lesz tömény a torkom útját elvágó halál. Torokgyókom van. A diftéria járvány most Budapesten. Köztudott, hogy sora halnak meg belé a gyerekek. Mielőtt hevesen fulladozva elesnék, elragadtatottan bámulom a testemen megjelenő színeket, fényes szemem, hajamat. A bőrömet sötétén ragyogni látom, ruházatom legkisebb ráncát is káprázatosan mélynek, és csodálkozom, mekkora nagy a fejem, rajta hatalmas vörös száj, amiből most, a végén karcos hang bújik elő egyre-másra. Tágul felém a tükörképem, mintha egy összecsapódáshoz közeledne, szoruló torkomból egyre nagyobb hangokat kell kiöklendeznem, és közben még hallanom lehet, hogy a nővérem labdát döngtet az udvaron.”

A beteg gyermekkel a László Kórházba rohantak, ahol a diagnózis megállapítása után a hátsó pavilonba tolták, ahol az elkülönített diftériások feküdtek. Közben a meghalt gyermekek nevét a portás fekete táblára írta a várakozó hozzátartozók számára.

„Sötétség ereszkedett rám akadozva, neki is engedelmesskedtem. Még az történt velem, hogy feltettek valahová, ami magasan volt. Valami egyenes polcra. Sokáig lehettem ott a sötétség mélyén, mert csont soványan ébredtem magamra. [...] Rámozdítottam a szememet a takaróra. Egyedül a kezemről tudtam, hogy az enyém. Annnyira vékony lett a kezem, fel sem emelhettem a pokróról, csak a hüvelykujjamat tudtam félrehúzni valamennyire, egészen addig, hogy a tövében kifeszüljön egy bőrredő, ami átlátszó volt és lila. Ezután a másik kezem irányába fordítottam a szememet. Azt a tenyeremet feljebb tudtam húzni. Volt benne valami. Rövidesen elaludtam.”

Lehet, hogy a szerző rosszul emlékszik, mert a tünetek kialakulásához több mint egy nap szükséges. Valószínűleg több napig nem tudott enni, legyengült, lefogyott.

Megtörtént az orvos kiválasztása, aki a vesztegetés vagy a fenyegetés hatására elvégzi a légcsőmetszést.

„A szomszédok mondták el jóval később a többit. Hogy Sándor meg Róza segédekre bízták a standot, autót szereztek a szomszéd emeletes házból, a 10.-ből egy soförtől, aki bevitt minket a Szent László nevű járványkórházba, és ott

engem a többi diftériás gyerek között elhelyeztek. Illetve hát 'lemondtak rólam az orvosok', betettek az elkülönítőbe. Nem emlékszem, mi volt az" [21].

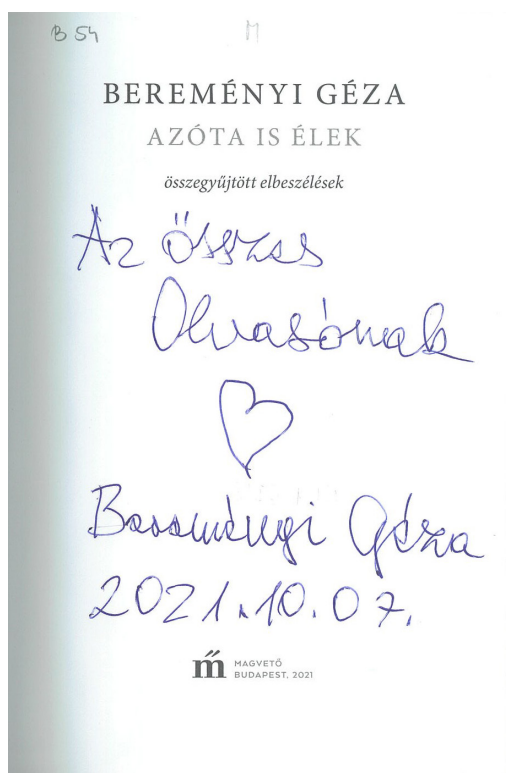
A nagyszülők diadalmasan vitték haza a megmentett unokát. A gyermek azonban természetes módon elvesztette a beszédképességét a légcsőműtész miatt.

„Egy asszony magasodott fölém, vizsgálgatott, közben fe-
kete fejkendőjét csomózott az álla alá. Azt mondta, hogy ő a
nagyanyám, és sírva fakadt mikor mindkettőnk számára
kiderült, hogy elfelejtettem beszélni" [19].

Majd egy titokzatos ismeretlen látogatása után – akít Jézussal azonosít a szerző a novellában – visszanyeri a beszédképességét [19]. Mélyen vallásos nagyanyja próbálja visszaidézteni vele a történeteket, meggyőződéssel arról a gyereket, hogy csoda történt [20].

„Én egyre csak gyógyultam, erősödtem az ő erejének köze-
lében, még az ágy támláját is elengedte a kezem. Neki most
már mennie kell. Nagyanyámnak üzeni, örül, hogy életben
talál engem. Elment.

A következő az volt, hogy mezítláb álltam a padlón,
amikor a kendős asszony visszaérkezett. Magasan fölém
jött, felkapott, az ágyba vitt. Azóta is élek" (2. ábra)
[19].

2. ábra | Bereményi Géza: Azóta is élek című könyvének dedikált példány

Epilógus

A szerző Bereményi Géza tehát 1949-ben, hároméves gyermekként élte túl a budapesti diftériajárványt. Ekkor a fővárosban a diftériás morbiditás százezer lakosra számítva 247,6-re ugrott. Megjegyzendő, hogy *Johan Béla és mtsai* ténykedésének következtében Magyarországon a 246 600/1937. számú belügyminiszteri rendelet már kötelezővé tette „minden gyermek diftéria elleni beoltását élete második évében és újraoltását élete hatodik évében”. Imponáló eredmények születtek. 1938-ban százezer lakosra nálunk 68,9 megbetegedés jutott, miközben Angliában 159,8 és Németországban 219,0. A háború után azonban még hosszú éveknek kellett eltelnie, hogy a rendszer újra működjék. Jelenleg a betegség hazánkban évek óta nem fordult elő, ez kizárólag a következetesen nagy arányú átoltottság eredménye. Ez utóbbit jól igazolják a szovjet utódállamok eseményei, ahol a politikai változások zűrzavarában kitört járvány 150 000 megbetegedéssel és 5000 halottal járt! Hazánkban a lakosság nagyarányú átoltottsága hatásos védelmet biztosít ugyan, de a vakcinációs védettség fokozatos, korspecifikus hanyatlása miatt mindinkább felmerül a felnőttek tízévenként adandó emlékeztető oltásának szükségessége [22].

Irodalom

- [1] Ferenci T. Vaccination based on the facts. [Védőoltásokról a tények alapján.] 2016. Available from: <http://vedooltas.blog.hu/> [accessed: January 21, 2025]. [Hungarian]
- [2] Kiss L. About the raging of diphtheria in Transylvania in the 1870s according to the report of Joseph Spányik the younger. [A diftéria grasszálásáról Erdélyben az 1870-es években, ifj. Spányik József dr. jelentése alapján.] *Orv Hetil.* 2023; 164: 357–360. [Hungarian]
- [3] Janik L. Beginning of the fight against diphtheria in the late 19th century. [A torokgyík elleni küzdelem kezdete a XIX. század végén.] Available from: https://real-cod.mtak.hu/8463/1/287_Ritmus_2018_anket_BELIV_IMPRIMATURA_FINAL_ONLINE.pdf [accessed: January 21, 2025]. [Hungarian]
- [4] Barbato A, Bottecchia L, Snijders D. Tracheostomy in children: an ancient procedure still under debate. *Eur Respir J.* 2012; 40: 1322–1323.
- [5] Bókay J. My achievements with the O'Dwyer process over 28 years. [Az O'Dwyer-eljárással 28 év alatt elért eredményeim.] *Orv Hetil.* 1919; 63: 321–328. [Hungarian]
- [6] Kapronczay K. The role of travelling scientific meetings in the medical public life of the past. In: Tradition, value preservation and innovation in science. The Hungarian Society of Natural Sciences' volumes on the history of science (1). [A tudományos vándorgyűlések szerepe az egykori orvosi közéletben. In: Hagyomány, értékmentés és innováció a tudományban. A Magyar Természettudományi Társulat tudománytörténeti kötetei (1).] Magyar Természettudományi Társulat, Budapest, 2017; pp. 27–37. Available from: https://real-cod.mtak.hu/6382/1/Tanulmányok_2017_Anket_Kapronczay_Tudomanyos.pdf [accessed: February 4, 2025]. [Hungarian]
- [7] Darányi Gy. 50th anniversary of the discovery of diphtheria antitoxin. [A diftériaantitoxin felfedezésének 50-ik évfordulójára.] *Orv Hetil.* 1941; 85: 25–26. [Hungarian]
- [8] Regöly-Mérei Gy. Chapters from the history of infectious diseases (in memory of Zsigmond Gerlóczy). In: *Communications de Historia Artis Medicinae* 50. Antall J. (ed.) [Fejezetek a

- fertőző betegségek történetéből. (Gerlóczy Zsigmond emlékére). In: Orvostörténeti Közlemények 50. Antall J. (szerk.) Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1969; pp. 57–86. [Hungarian]
- [9] Bókai J. My achievements with Behring's serum. [A Behring-féle savóval elért eredményeim.] Orv Hetil. 1895; 39: 96–98. [Hungarian]
- [10] Gerlóczy Zs. Experimental data on serum therapy. [A serumtherapiára vonatkozó kísérleti adatok.] Orv Hetil. 1895; 39: 98–100. [Hungarian]
- [11] Ferenci T. Why does the diphtheria vaccine induce herd immunity? [Miért hoz létre nyájimmunitást a diftéria elleni oltás?] Available from: https://vedooltas.blog.hu/2013/06/21/miert_hoz_letre_nyajimmunitast_a_difteria_elleni_oltas [accessed: January 21, 2025]. [Hungarian]
- [12] Ócsai L. History of vaccine production in Hungary. [A magyar oltóanyaggyártás története.] Lege Artis Med. 2020; 30: 569–573. [Hungarian]
- [13] Kertai P. Epidemics and epidemiology in Hungarian history III. The events of the 20th century from the end of the Second World War until 1970. [Járványok és járványügy a magyar történelemben III. A XX. század eseményei a második világháború végétől 1970-ig.] Magy Epid. 2005; 3: 183–194. [Hungarian]
- [14] Sinkovics J. Memoirs. The serum crash of 1950. My memories in February 1998. [Szérumcsúszás 1950. Emlékirat. Visszaemlékezéseim 1998 februárjában.] Orvostört Köz. 1999; 44: 77–106. Available from: https://real-j.mtak.hu/15556/1/ORSZ_ORVO_OK_1999_166_169.pdf [accessed: January 21, 2025]. [Hungarian]
- [15] Sinkovics JG. Personal communication, 1994. [Személyes közlés, 1994.] [Hungarian]
- [16] Pintér L. The moldy lizard. The depiction of diphtheria in 20th century Hungarian prose. [A penészes gyík. A diftéria képe a XX. századi magyar prózában.] Lege Artis Med. 2006; 16: 84–87. [Hungarian]
- [17] Eldorado. Hungarian movie, written and directed by G. Bereményi. [Eldorádó – magyar film. Írta és rendezte: Bereményi Géza.] Budapest, 1988. [Hungarian]
- [18] Kertai P. Five hundred lines on margin of the 'Béla Johan case'. [Ötszáz sor a „Johan Béla-ügy” margójára.] Orv Hetil. 2005; 146: 2083–2088. [Hungarian]
- [19] Bereményi G. Jesus reads a newspaper. In: I have been alive ever since (Selection). [Jézus újságot olvas. In: Azóta is élek. Összegyűjtött elbeszélések.] Magvető Kft., Budapest, 2021; pp. 434–438. [Hungarian]
- [20] Bereményi G. Eldorado. In: Jesus reads a newspaper (Selection). [Eldorádó. In: Jézus újságot olvas. Válogatott novellák.] Kossuth Kiadó, Budapest, 2013; pp. 120–159. [Hungarian]
- [21] Bereményi G. Hungarian Copperfield. [Magyar Copperfield.] Magvető Kft., Budapest, 2021. [Hungarian]
- [22] Editorial note. [Szerkesztői megjegyzés.] Magy Epid. 2008; 5: 71–72.

(Szendi Katalin dr.,
Pécs, Szigeti út 12., 7624
e-mail: szkata82@yahoo.co.uk)

*„E szó jó: csönd vagyok, csönded vagyok.
Ha rám így kedved van, maradhatok,
ülhetsz csak tűrve, hogy dal nem dicsér,
se jel, se láng, csak csönd, mely édig ér.”
(Bereményi Géza)*

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)